

DIJADEM U MUZEJU HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA U SPLITU

MAGDALENA DRAGIČEVIĆ

UDK 246.5

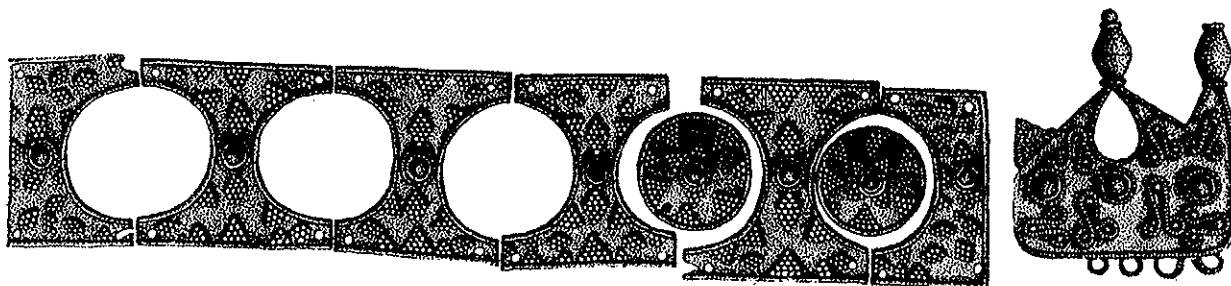
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

Izvorni znanstveni rad

SPLIT

Auktorica obrađuje fragmentarno sačuvani dijadem koji se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Analizirajući ukrasni program dijadema, skupocjenost materijala, raspored pojedinih ukrasnih motiva i uspoređujući sve to sa sličnim primjercima iz vremena njegova nastanka, Auktorica zaključuje da je ovaj dijadem bio simbol visoke društvene časti i vlasti, ali i misaonih, vrhunskih poruka. Budući da je ovaj fragmentarni dijadem jedini do sada arheološki nalaz te vrste na našim stranama, vjerojatno se radi o insigniji vladara, možda iz najstarije državnosti Hrvata.

U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (inv. br. 517) čuvaju se tri fragmenta srebrnog pozlaćenog i bogato ukrašenog dijadema¹ (sl.1). U knjizi inventara Muzeja naznačeno je da potječe iz Biskupije, ali se čini da taj podatak nije točan.² Prema bogato zastupljenoj likovnoj dekoraciji i kakvoći materijala od kojega je načinjen, skloni smo pretpostaviti da je

Slika 1.

pripadao izrazito uglednoj osobi visokoga dostojanstva. To se postavilo pred nas kao izazov, da taj spomenik uzmemo u razmatranje.

1. LJ. KARAMAN, *Baština djedova*, Zagreb 1944.

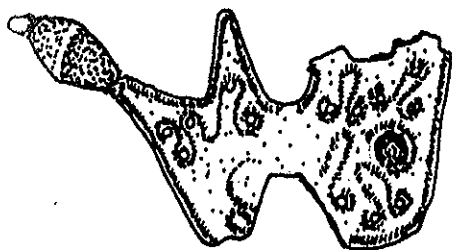
2. Postoji mogućnost da je fra Lujo Marun taj podatak napisao u svome Dnevniku, pa će biti naknadno objelodanjen.

Sačuvane dijelove dijadema čini jedan izduženi, pačtvorinasti dio i dva četvrtasta, znatno manja. Pačtvorinasti dio sastoji se od šest aplika koje su likovnim rješenjem međusobno spojene u jedinstvenu cjelinu. Dužina toga dijela iznosi 13,5 cm, a visina 2,7 cm. Drugi, dobro sačuvani, četvrtasti dio sa tri produžetka dug je 3,6 a visok 3,2 cm. Treći takav fragment (inv. br. 2254), manjkav i deformiran, (sl.2), dug je 2,9 cm, a visok 3,2 cm. Otkriven je zasebno u Đevrskama na Ležaića Glavici. Debljina srebrnog pozlaćenog lima dijadema je 0,5 cm.

Ukrasni program pačtvorinastog dijela dijadema čini sustav granula raspoređenih u obliku trokuta i rombova. U sredini aplika su umetnuta polukruglasta ispupčenja s ležištem za ukrasno zmo na vrhu, te na aplikama uzdužni središnji niz ukrasnih, staklenih zma. Od ukupno jedanaest zma, koliko ih je primarno bilo ukomponirano, danas nedostaju četiri. Vanjski rub dijadema oivičuje nit ukrašena koso položenim i paralelno raspoređenim urezima. I red središnjih kružnih otvora također obrubljuje nit istih likovnih svojstava.

Analizirajući raspored pojedinih ukrasnih motiva može se konstatirati da su na stranama triju centralnih krugova simetrično raspoređena po četiri istostranična trokuta, izvedena tehnikom granulacije. Svaki se taj trokut sastoji od četiri reda granula raspoređenih od jedne do četiri. Za dvije krajnje kružnice prilemljena su dva puta po tri zrnca granula. Upravo tako koncipirani trokutići dokazuju da je taj izduženi dio dijadema činio zasebnu cjelinu. S gornje i donje strane ležišta ukrasnih zma, smještenih između kružnica, na aplikama, namješten je po jedan romb također zrnata tkiva. Njih tvore četiri reda koso položenih granula raspoređenih po četiri u svakome redu. Gornjom i donjom ivicom dijadema teku granulasti trokuti smješteni po određenoj proporciji, iako se ona nije doslovno poštivala. Naime, na svakoj aplici, a nasuprot ležištu za ukrasno staklasto zmo izveden je veći trokut i po jedan manji sa svake njegove strane. Može se uočiti da su ti veći trokuti načinjeni od jedanaest granula, a broj zrnaca manjih trokuta varira od tri do šest odnosno devet. Na mjestu gdje se središnji polukružni otvori aplika međusobno približavaju čineći fleksibilan spoj, izvedena su po dva mala romba, često nepravilna oblika. Njih oblikuje devet granula. Na ivičnu ukrasnu nit okomitih stranica pačtvorinastog dijela dijadema, nanizana su tri mala trokuta sa po tri granule na jednoj strani i dva takva trokuta na drugoj strani. Središnje kružne otvore popunjavaju (sačuvana samo dva) samostal-

na, umetnuta polukuglasta ispupčenja. Na vrhu svakoga je već spomenuto kružno ležište za ukrasno zmo, koje u podnožju obrubljuje narezana ukrasna nit. Za nju su u svakoj polukuglastoj ploči, u kružnom raportu prilemljena četiri trokuta načinjena od šest, odnosno devet granula. Donjom kružnom ivicom iste polukugle raspoređeno je sedam većih i manjih trokuta, modeliranih od po tri do sedam zrnaca u osnovi svakoga trokuta.

Slika 2.

Slika 3.

Slobodan prostor drugoga malog, četvrtastog, sastavnog dijela dijadema, popunjava osam malih dvostrukih zavojnica načinjenih od iste narezane niti. Ta nit prati ne samo njegov vanjski rub, nego i perforirani otvor oblika suze. Širinom toga dijela dijadema razmještena su tri ukrasna staklena zrna usadena u svoja kružna ležišta. Jedna strana toga četvrtastog dijela završava sa tri šiljasta produžetka. Na njima su postavljene tri jagode izdužena oblika i glatke površine. Krajevi jagoda obrubljeni su nerezanom niti, a na vrhu završavaju kuglicom. Jedna jagoda nedostaje, a na drugoj je otpao kuglasti završetak, te jedna dvostruka zavojnica. I u kružnim proširenjima ukrasnih dvostrukih zavojnica, raspoređenih na slobodnom prostoru toga dijela aplikacije, prilemljena je po jedna mala kuglica. Svaka, dakle, zavojnica sadrži po tri kuglice. Na suprotnoj strani, od one s jagodama, raspoređen je niz vanjskih prilemljenih petlji, od kojih su se sačuvale samo četiri.

Drugi četvrtasti dio samo je djelomično sačuvan te mu nedostaju dvije jagode, dva ukrasna staklena zrna s ležištem i nekoliko zavojnica.

Za srebrne i pozlaćene ukrase oblika suze (vel. 1 x 0,7; sl.3) s nepoznatog nalazišta, načinjene također od narezane niti s ukomponiranim motivom dvostruke zavojnice i prilomljenom kuglicom (inv. br. 3809 i 3810), pretpostavljamo da su pojedinačno ili u skupini visili na lančiću i bili pridržani drugim krajem za petlju četvrtastog dijela sličnog dijadema. Na tu

vjerojatnost upućuje adekvatna likovna slika i tehnička izvedba na svim dijelovima dijadema koje ovdje razmatramo, kao i činjenica da takvi lančići s ukrasima na kraju vise i na obodu ugarske krune.³

Analizirajući likovni sadržaj dijadema i tehničku izvedbu njegovih ukrasnih motiva, možemo konstatirati da je u ranom srednjem vijeku uporaba ukrasnoga kamena bila redovna i sadržajna, socijalno-statusno i duhovno znakovita. Značaj se pridavao veličini, obliku i boji kamena, sa svrhom postizanja likovnoga efekta.⁴ Izradi ležišta za zrna pridavala se osobita pažnja radi njegove zaštite. Na razmatranoj dijademi boje ukrasnih zrna zagasitih su tonova i kreću se od crne i modre do tamno crvene. Izuzetak čini jedno svjetlo zeleno zrna, na njezinom manjem, prostranom četvrtastom dijelu.

Uzimajući u obzir da je u ranom srednjem vijeku simbolika kao sredstvo duhovnoga izražavanja svojim smislenim slikama bila dostupna i shvatljiva agrafičnom puku,⁵ smatramo svrhovitim tražiti te nadnaravne poruke u arhitektonskom sklopu i likovnom sadržaju razmatranog dijadema. Činjenica da je on načinjen od srebra i pozlaćen, sugerira određenu znakovitost te usmjerava naša daljnja razmatranja prema duhovnim svojstvima ukrasa dijadema. Srebro u simboličkom smislu posjeduje božansku mudrost.⁶ Besmrtnost zlata, kao njegova svojstva, vezuje taj dijadem ne samo za simbol kršćanske inicijacije, već i Kristovu prisutnost.⁷ Stoga se može sa dosta sigurnosti pretpostaviti da taj skupocjeni dijadem može ukazivati na ličnost rangiranu visoko na društvenoj ljestvici. Ona je zbog takvoga mjesta u hijerarhiji koje iskazuje dijademom, morala prezentirati duhovne regule kršćanske vjere čije su poruke sadržane u simbolima motiva na dijademu. Sakralno svojstvo razmatranog dijadema sadržava simboliku krune. Potrebno je stoga razmotriti i misaonu poruku koju nose njegovi ukrasni motivi trokuta, rombova, dvostrukih zavojnica, kuglica i polukugle.

3. E. KOVACS - Z. LOVAG, *Die Ungarischen Krönungs-Insignien*, Budapest, 1985.

4. ISTI, Nav. dj., str. 25.

5. M. DRAGIČEVIĆ, Duhovnost starohrvatske pletene plastike, *Služba Božja* 2/3, Makrska, 1992.

6. J. CHEVALIER, *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, str. 623, s.v. Srebro.

7. ISTI, Nav. dj., str. 791, s.v. Zlato.

Raspored *trokuta* u likovnoj scenografiji dijadema na način da su jednim vrhovi na gore, a drugima na dolje, simboliziraju božansku prirodu Krista i njegovu ljudsku narav.⁸ Time je nosilac definiran kao posrednik. Znakovito svojstvo zemlje inkorporirano u liku *romba*, koje ujedno označava i njezin susret s nebom, upućuje na prisustvo Krista na zemlji, tim više, što je *ukrasno kamenje* ujedno njegovo božansko prebivalište.⁹ *Polukuglasta*, pak, ispupčenja svojom znakovitošću upućuju na uspinjanje duše prema svjetlosti.¹⁰ Misaono se to povezuje s duhovnim svojstvom *zavojnice* i njezinom interpretacijom evolucije i involucije duše. *Kuglice* smještene u njihovu proširenju, misaono naglašavaju vječnost toga duhovnoga putovanja. Istu znakovitost podržava interpretacija likovnih motiva *krugova*. Broj *pet* koliko ukupno ima kružnih otvora još jednom naglašava spajanje principa neba i principa zemlje.¹¹ Sustav *kosih crtica* na ukrasnoj niti označava ukupnu vrijednost *privrženosti* njegova nosioca ne samo svome narodu nego i Crkvi.¹²

Tako koncipirana kateheza definira dijadem kao simbol društvene časti i vlasti, ali i misaonih, vrhunaravnih poruka. To ličnosti koja ga nosi izravno nameće zahtjev usklađivanja principa etike njegova ponašanja s normama vlastite duhovnosti. O tome odnosu savjesti i duhovne zrelosti vladara ovisi ne samo sreća hrvatskog naroda, nego i vječni život njegove duše pod okriljem Trojstva jednoga Boga. Takve značajke dijadema obvezuju vladara tim više što ih kao prenosilac puku dobiva posredstvom Pape činom krunjenja. Sadržavajući sva svojstva relikvije, dijadem je mogao stoga izražavati karakterističnu formulu svojstvenu svim zapadnoeuropskim vladarima - "Dei gratia". Skloni smo stoga pretpostaviti da je razmatrani dijadem, u određenim okolnostima, mogao zamijeniti funkcionalnu ulogu krune. Treba također prihvatiti i mogućnost da je dijadem mogao biti i fragment *coronae latinae*.¹³

8. ISTI, Nav. dj., str. 715/7, s.v. Trokut.

9. ISTI, Nav. dj., str. 245, s.v. Kamen.

10. ISTI, Nav. dj., str. 457/5, s.v. Ophod.

11. ISTI, Nav. dj., str. 497, s.v. Pet.

12. ISTI, Nav. dj., str. 744, s.v. Veze.

13. E. KOVACS - Z. LOVAG, Nav. dj., str. 43 i dalje.

Vrijeme nastanka dijelova dijadema koje smo analizirali, moglo bi se odrediti pomoću istih ukrasnih motiva - trokuta, rombova, polukrugova, krugova i granulirana tkiva koje s istim porukama nalazimo ukomponirane u ukrasni program zlatnoga nakita odnosno najstarijih naušnica iz Golubića kod Knina (7. st.)¹⁴ i na pozlaćenboj kadionici iz Stare Vrlike (8. st.).¹⁵ Taj najstariji arheološki materijal nađen je na području stare hrvatske države, na kojem prostoru su otkriveni i ovi fragmenti dijadema. Činjenica da su ovi fragmenti, koji omogućavaju rekonstrukciju glavnine dijadema, jedini do sada arheološki nalazi te vrste, daje naslutiti osnovanost mišljenja da je to predmet - insignija vladara. Skloni smo stoga pretpostaviti da duhovna i svjetovna funkcija dijadema kojega smo razmatrali može pripadati vremenu najstarije držanosti Hrvata.

14. LJ. KARAMAN, *Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatskoga groblja*, Rad JAZU, knj. 268, Zagreb, 1940, str.22, sl. 18; Z. VINSKI, Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim osvrtom na nosioce srebrnog nakita Čadavice, *Starohrvatska prosvjeta* III s. sv. 2, Zagreb, 1952, str. 32; D. JELOVINA, *Starohrvatsko kulturno blago*, Zagreb 1986, str. 60-61.

15. K. VINSKI GASPARINI, Ranosrednjovjekovna kadionica iz Stare Vrlike, *Starohrvatska prosvjeta* III s. sv. 6, Zagreb, 1958, str. 95; M. DRAGIČEVIĆ, Nav. dj. str. 184 i dalje.

S u m m a r y

The Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split keeps a silver, gold-plated richly ornamented diadem from Biskupija near Knin. Its ornaments are characteristic for the early Middle Ages when symbolics in general were a means of spiritual expression and communication with the illiterate populace. Bearing these facts in mind, we think that not only do the symbols appearing on the diadem refer to the material which it is made of, but to its artistic contents as well. The character of silver and gilding indicate a divine wisdom and charity for people since the eternity of gold symbolizes the Christian initiation and the presence of God. The motives on the diadem too, prove its sacral meaning. With their common symbolical meaning we might suppose it could have belonged to a Croatian dignitary of the highest class. We must not neglect the fact that it once could have been a fragment of the *corona latina*.

Owing to its artistic elements that are also found on the gold earrings from Golubić near Knin (7th century) and the gold-plated thurible from Stara Vrljka (8th century), this diadem could be dated to the oldest period of the Croatian State.

Translated by: *Lada Gamulin*